

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Дмитра Віталійовича Запорожана

«Актуалізація мистецтва контратенора

в музичному виконавстві сучасності»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво,

галузь знань 02 – Культура і мистецтво

Поява дисертації Дмитра Віталійовича Запорожана є свідченням професійної зрілості молодшої генерації музикантів-практиків та науковців ХХІ століття. Запропонована концепція приваблює креативним і ґрунтовно-виваженим підходом до вивчення одного з актуальних феноменів сучасної музичної культури – мистецтва контратенора.

Дослідження Дмитра Віталійовича Запорожана інспіроване інтересом до самобутньої (і додамо – елітарної) вокальної традиції, яка нині переживає тріумфальне відродження, будучи складовою знакових культурно-мистецьких явищ. Йдеться, з одного боку, про ревіталізацію *ранньої* вокальної музики¹, з іншого – про сучасні тенденції музичного виконавства, а саме: «формування інноваційних моделей міжжанрової й міжстилістичної взаємодії, у яких цей тип голосу забезпечує експресивний ресурс композиторських експериментів» (с. 2 дисертації). Як наслідок – цінність мистецтва контратенора як актуального феномена сучасного виконавства увиразнюється в органічній сув'язі *Традиції* як живого тексту культури і *новаторства* – як креативної творчості співака нового покоління.

Формулювання теми дослідження та її розкриття зумовлене професійним рівнем мислення автора як фахового музиканта. Запорукою переконливості наукової концепції постав особистий виконавський досвід Дмитра Віталійовича як концертуючого співака (засвідчений «зсередини» сучасної виконавської практики України).

¹ Здебільшого доби Відродження та бароко.

Обґрунтування мистецтва контратенора як феномена європейської традиції на новітньому етапі його розвитку здійснено здобувачем на засадах методології когнітивного музикознавства², що розробляється на кафедрі інтерпретології та аналізу музики Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського і уможлиблює, за словами здобувача, інтеграцію «в науковий опис цього типу співацького голосу новітні підходи музичної науки (зокрема інтерпретаційний та феноменологічний) для увиразнення виконавської специфіки контратенора» (с. 177).

Підтвердженням зростання наукового інтересу до виконавської творчості слугує спостережуваний розвиток інтерпретології як актуальної галузі музикознавства. Адже, як зазначає Дмитро Віталійович Запорожан, «в межах сучасної інтерпретології склалися когнітивні моделі, які можна задіяти в якості інструментарію для аналітичного опису творчої діяльності “зіркових” носіїв контратенорового мистецтва, а також осмислення ролі цього феномена в європейському й українському мистецькому часопросторі» (с. 23). Рецензована дисертація приналежна до компендіуму сучасних теоретичних розробок у ХНУМ імені І. П. Котляревського, зокрема, під егідою комплексної теми **«Когнітивне музикознавство: парадигматика музичної творчості в актуальних запитах історії»** (2022 – 2027 рр.) в межах тематичного плану науково-дослідної роботи Університету.

Не йдучи шляхом структурного огляду дисертації Дмитра Віталійовича Запорожана, підсумуємо отримані враження і міркування з метою окреслення значущих напрацювань і здобутків запропонованої наукової концепції.

I. Розмірковуючи над сутністю явища співу у музичному мистецтві, хід думок неunikнено достапається до його кореневих засад, *ad fontes*. Голос є не лише первинним інструментом музичної комунікації, що виконує низку функцій (с. 21), голос є найдовершенішим музичним інструментом, адже його носієм є людина як творець культури.

² Йдеться про визначення когнітивного музикознавства як школи *системно-інтерпретативного мислення* (за формулюванням академіка Л.Шаповалової).

За визначенням Д. Болгарського, «музичне мистецтво як феноменологія духа відкриває духовні глибини буття людини»³. Тож, духовна висота і краса внутрішнього світу людини, визначає етос, ентелехію *сотвореної* нею культури. Прообразом співу є *ангелогласний* спів, з якого розпочинається історія богослужбової традиції, започаткована за межами земної історії людства як безпрецедентний факт його існування у Вічності. Святі Отці відзначали: «справді, ніщо так не підносить і не окриляє душу, не відділяє її від землі, не звільняє від пут тіла, <...> **як злагоджений спів**»⁴. Онтологічну сутність співу можна означити містким давньогрецьким поняттям *καλοκαγαθία* («*калокагатія*») як ідеального поєднання тілесного і духовного, тієї «золотої середини», коли тілесне починає бути духовним і дух стає тілесним⁵. Тож дослідження Д. В. Запорожана, присвячене феномену контратенора – співацького типу голосу з його «янголоподібним» (с. 58) звучанням, означеним *символікою чистоти, недосяжності, трансцендентності* (с. 52), – узгоджується з проблематикою пізнання онтологічних законів буття музики. І, в свою чергу, уможливорює розуміння співу як мелодичного відображення Божественного Порядку в цілому.

II. Ключовими критеріями *актуальності* теми рецензованої дисертації вбачається виокремлення наступних чинників:

- необхідність висвітлення мистецтва контратенора як спеціального предмета дослідження, що заповнює суттєву прогалину в українському музикознавстві;
- практичний досвід безпосередньо автора дисертації як концертуючого інтерпретатора старовинної вокальної музики, а також виконавська практика

³ <https://youtu.be/QydOmTvM3cI>

⁴ Свт. Іоанн Златоуст. Для чого залучається спів (з Бесіди на 41-й псалом), 5, Кн. 1.

⁵ У цьому контексті дозволимо собі продублювати цитату P. Giles із дисертації, наведену здобувачем, що надвлучно характеризує естетику звучання контратенора (с. 52): «цей голос має властивість бути водночас тілесним і нетілесним – звучати ніби поза межами людського фізіологічного досвіду» (Giles P. The History and Technique of the Counter-Tenor: A study of the male high voice family. Aldershot, Hants, England, 1994. P. 91).

видатних контратенорів Європи кінця XX століття – дотепер (2024р.⁶): Альфреда Деллера / *Alfred Deller*, Андреаса Шолля / *Andreas Scholl*, Філіппа Жаруські / *Philippe Jaroussky*, Якуба Йозефа Орлінського / *Jakub Jozef Orliski*, аудіо і відеозаписи яких постали матеріалом дослідження.

Відтак осердям наукової концепції, що викликає прихильність рецензента, постає переконливе панорамне вивчення шляхів актуалізації мистецтва контратенора як феномена європейської традиції на новітньому етапі його розвитку у контексті тенденцій розвитку напрямку «історично інформованого виконавства» (*Historically Informed Performance*).

III. Ціннісні і найбільш вагомі здобутки наукової новизни отриманих результатів дисертації сфокусовані у низці подальших узагальнень.

Передусім, вкажемо на системне обґрунтування мистецтва контратенора як *нового історико-культурного феномена*, «в якому перехрещуються різні жанри, стилі та виконавські практики» (с. 23) з врахуванням основних етапів становлення й розвитку мистецтва контратенора в контексті поетики музичного бароко й окресленням його значущості у трансформації європейської вокальної традиції. У такий спосіб здобувач поступально окреслює зв'язок бароко, що позиціонується не лише **як стиль**, але й **як спосіб мислення** і творення, з мистецтвом контратенора. У такому поєднанні увиразнюються константні «скрепи» західноєвропейської культури, що обумовлюють її спадкоємність. Як зазначає Дмитро Віталійович, «у сучасному контексті глобалізації та міжкультурного діалогу <...> доробок доби бароко постає не як застиглий артефакт, а як динамічне джерело натхнення, яке позачасово резонує з універсальними цінностями людського буття» (с. 30). З цієї точки зору виявляється значущість традиції досліджуваного вокального мистецтва для сучасного слухача у *поєднанні естетичних кодів давнього й сучасного*.

⁶ Враховуючи новітній український досвід втілення історично інформованого виконавства на прикладі прем'єри унікального сценічного проєкту – постановки опери Г. Перселла «Король Артур: у пошуках героя» (Київ, жовтень 2024) за участі безпосередньо Д. В. Запорожана. Як зазначає здобувач, «унікальність цієї події полягає в тому, що в постановці було задіяно одразу трьох контратенорів [Р.Меліш, Т.Кушнір і Д.Запорожан] – що стало безпрецедентним прикладом інтеграції цього голосу в українське музичне життя й засвідчило новий рівень його сприйняття на національній сцені» (с. 143).

Привертає увагу представлений у дисертації панорамний огляд розвитку мистецтва контратенорів Західної Європи у XX- XXI ст., структурований в умовній типології персоналій за генераціями від перших поколінь до сучасності, з урахуванням, в тому числі, досвіду відродження мистецтва контратенорів в Україні і зведеною систематизацією співаків в аналітичних творчих портретах. Як наслідок – у дисертації успішно заявлена спроба антології персоналій українських контратенорів сьогодення, здійснена на підставі зібраних по крупницях і опрацьованих фактологічних матеріалів, що, безумовно, заслуговує на продовження і збагачення.

Як дослідницьку окрасу дисертації виокремимо впроваджену й апробовану **методику виконавської аналітики** співацької творчості на прикладі всесвітньо відомих у наш час контратенорів молодшої генерації – *P. Jaroussky* (народ. 1978, Франція) та *J.J. Orlicki* (народ. 1990, Польща). На цій підставі здобувачем запропонований ґрунтовний аналіз життєтворчості співаків, засад та еволюції їх виконавського стилю.

Врешті, у дисертації висвітлено авторський досвід Дмитра Віталійовича Запорожана як безпосереднього учасника відродження мистецтва контратенорів в Україні:

- у запропонованому аналізі вокально-методичної підготовки сучасних контратенорів на прикладі педагогічної діяльності професора Н.О. Говорухіної (ХНУМ імені І.П. Котляревського, Харків);

- у розгляді визначної оперної прем'єри 2024 року – постановці опери Г. Перселла «*King Arthur*» в адаптації А.Бондаренка «Король Артур: у пошуках героя» (мистецька платформа «*Open Opera Ukraine*», Київ, Національна філармонія України) як прикладу сучасного українського досвіду втілення історично інформованого виконавства.

Рецензенту імponує обраний Д.В. Запорожаном стиль викладу своєї концепції, втілений у злагодженій двочастинній структурі й увінчаний вичерпними Висновками.

Звернемо увагу на Список використаних джерел, в якому значна більшість – іншомовні джерела, що своєю змістовною складовою окремо засвідчують фундаментальність підходу до обраної теми та її актуальність у світовому музикознавстві.

Неможливо не відзначити прикметну рису дисертації: текст дослідження демонструє здобуту якість наукового рівня, яку можна охарактеризувати як *ясність*. Звідси – вибудована, чітка логіка викладу, що забезпечує смислову повноту. Стилiстична відповідність вимогам академічної науки (грамотність, відсутність орфографічних і технічних похибок) підсилюють враження і додають ошатності тексту дисертації.

Три статті, надруковані за темою дисертації у фахових спеціалізованих виданнях, відповідають змісту дослідження. Варто зазначити, що одна з них представлена в зарубіжному виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз даних – *Scopus*, що є переконливим науковим досягненням для здобувача-аспіранта.

З метою уточнення окремих положень дослідження постало таке **запитання**:

У дисертації запропоновано методику аналізу феноменології особистості сучасного співака, яку апробовану на прикладах двох всесвітньо відомих контратенорів сьогодення Ф. Жарускі та Я.Й. Орлінського. Проясніть, яким був алгоритм, специфіка (чи, можливо, складності) при укладанні даної методики: якими було обрані підходи й пріоритети і чи може бути її потенційне збагачення при подальшому поповненні творчими портретами співаків-контратенорів?

В якості окремих **зауважень**, що не впливають на належний науковий рівень, вкажемо на відсутність у методологічній базі залученого у дисертації феноменологічного підходу.

Не віднайдене на сторінках дисертації посилання⁷ на існуючий відеозапис прем'єри опери Г. Перселла «Король Артур: у пошуках героя» також збагатило б враження від результатів здійсненого аналізу.

⁷ <https://www.youtube.com/live/8gNVafPaq-A?si=vkyB8ElGcuKOiw0M>

Загальний висновок щодо відповідності дисертації Дмитра Віталійовича Запорожана на тему «Актуалізація мистецтва контратенора в музичному виконавстві сучасності» встановленим вимогам є наступним. Можемо констатувати, що актуальність вирішуваної наукової проблеми, системність опрацювання матеріалу, новизна, теоретико-практичне значення, достовірність висновків слугують переконливими підставами для визнання праці такою, що відповідає чинним вимогам п.п. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Автор дисертації Дмитро Віталійович Запорожан цілковито заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 – Культура і мистецтво, за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво.

Кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри інтерпретології
та аналізу музики Харківського
національного університету
мистецтв імені І.П.Котляревського,
доцент

І.А. Романюк